

До спеціалізованої вченої ради Д 41.086.04

Національного університету

«Одеська юридична академія»

ВІДГУК

на дисертацію Громовенка Костянтина Вікторовича
«Міжнародно-правові стандарти у сфері вищої освіти», подану на
здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук
за спеціальністю 12.00.11 – міжнародне право

Актуальність теми дослідження. Активний розвиток суспільства, знань у сучасну інформаційну епоху тільки посилює потребу вивчення дослідниками освітніх стандартів, забезпечення права людини на освіту, гуманітарної політики держав і міжнародних організацій. На жаль, дана проблематика не була предметом комплексного системного аналізу до цього часу. Водночас, стрімкий еволюційний характер освітньо-наукової сфери життєдіяльності, академічна мобільність і розвиток цифрових технологій, а також процеси глобалізації та інтеграції актуалізували вже протягом тривалого часу необхідність уніфікації міжнародних стандартів з питань освітньої діяльності загалом, у сфері вищої освіти зокрема.

Безумовно, вища освіта стала одним з ключових феноменів сучасного життя багатьох цивілізованих розвинених держав, міжнародно-правового буття на всіх його рівнях. Це зумовило привернення уваги універсальних і регіональних міжнародних організацій до стандартизації діяльності системи вищої освіти, розробки та прийняття фундаментальних норм Статуту Організації Об'єднаних Націй, міжнародно-правових актів ЮНЕСКО, Ради Європи, Європейського Союзу та інших організацій, а також міжуніверситетських угод, відомчих актів тощо.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків, рекомендацій, сформульованих у дисертації. Сформульовані положення та висновки відзначаються достовірністю. Ознайомлення з текстом дисертації, авторефератом і публікаціями К. Громовенка дає підстави стверджувати, що підхід дисертанта до аналізу предмета дослідження є фундаментальним та ґрунтовним. Дисертаційна робота має логічну структуру, що дозволяє розкрити зазначені дослідницькі завдання та досягти поставленої мети.

Дисертацію виконано в межах плану науково-дослідних робіт Міжнародного гуманітарного університету, зокрема в рамках комплексної теми «Україна і світ у контексті становлення і розвитку соціогуманітарної сфери» на 2010–2016 роки. Дослідження було підготовлене також на виконання Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України № 501/2015 від 25 серпня 2015 року, Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, схваленої Указом Президента України № 344/2013 від 25 червня 2013 року, а також із урахуванням Стратегічного плану діяльності Міністерства освіти і науки України до 2024 року, затвердженого 19 грудня 2019 року.

Наукова новизна результатів дослідження. Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що дисертація стала першим комплексним науковим дослідженням міжнародно-правових стандартів у сфері вищої освіти не тільки у вітчизняній правовій науці, але й у доктрині сучасного міжнародного права загалом. Тут обґрунтовано новаторські категорії, положення і висновки, що пропонуються до захисту. Зокрема, запропоновано концептуальний підхід визначення міжнародно-правових стандартів у сфері вищої освіти, що становлять систему міжнародно-правових принципів та норм, які визначають механізми забезпечення та захисту права на вищу освіту, містять вимоги до розбудови національних систем вищої освіти та до діяльності установ вищої освіти, встановлюють форми взаємодії міжнародних організацій та держав з питань освіти, забезпечують можливість міжнародної співпраці закладів вищої освіти.

Автором доведено виникнення підґрунтя для міжнародних стандартів у сфері вищої освіти в рамках міждержавних угод XIX-XX ст., укладених за підсумками колоніальних війн, у договорах національних держав Європи, сформованих за підсумками Першої світової війни, та в конкордатах, укладених окремими державами зі Святим Престолом на поч. XX ст. Як бачимо, значну увагу приділено історичним аспектам формування системи міжнародно-правових стандартів у сфері вищої освіти.

Дисертантом проаналізовано вплив діяльності універсальних міжнародних організацій на відповідні міжнародні стандарти вищої освіти, що знайшло своє втілення в діяльності університетів з особливим міжнародно-правовим статусом. Це стосується утворених резолюціями ГА ООН Навчального та науково-дослідницького інституту ООН, Університету Об'єднаних Націй і заснованого окремою міжнародною угодою Університету миру. Подібний формат організації вищої освіти реалізовано при заснуванні Світового морського університету, Міжнародного інституту морського права, Міжнародної академії морської безпеки, рятування та довкілля.

Поряд з цим відзначено особливу роль двосторонніх міжурядових та міжвідомчих угод України у сфері вищої освіти, які охоплюють питання академічних обмінів, умов навчання громадян іншої сторони, обміну інформацією у сфері управління вищою освітою та її діяльності, реалізації міжуніверситетської співпраці, визначено спільні та відмінні риси таких угод, основні перспективи удосконалення їх системи. За результатами дослідження виявлено характерні риси міжуніверситетських двосторонніх угод як засобу реалізації та розвитку міжнародних правових стандартів вищої освіти, що активно використовують вітчизняні вищі навчальні заклади державні та приватні, визначено специфіку таких угод, що полягає у регламентації процесів отримання «подвійних дипломів», виявлено наявність типових зразків таких угод, що активно використовуються.

Також визначено роль сучасних універсальних договорів з прав людини, розкритих і розвинутих у практиці спеціальних міжнародних

комітетів, із забезпечення на міжнародному рівні права на вищу освіту, зокрема в контексті її захисту від будь-якої дискримінації, впливу роботи спеціальних доповідачів та резолютивних актів міжнародних організацій на розуміння права на вищу освіту як ключової складової відповідних міжнародних стандартів. У роботі обґрунтовано специфіку становлення складових міжнародних стандартів у сфері вищої освіти – у сфері визнання кваліфікацій, що призвела до Глобальної конвенції з визнання кваліфікацій вищої освіти 2019 р. тощо.

Структурна побудова дисертації є вдалою, свідчить про науково зважений та аргументований підхід для досягнення мети дослідження. Структура дисертації є цілком логічною та, водночас, складною. Усі розділи, підрозділи підпорядковані чітко визначеній меті, яка деталізується конкретними завданнями, які поставив перед собою К. Громовенко. Слід відзначити те, що текст роботи складається із вступу, п'ятих розділів, які містять 14 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 427 стор., а список використаних джерел викладено на 49 стор., містить 409 найменувань. Список літератури відображає міждисциплінарний характер дослідження, містить науковий доробок юристів-міжнародників, теоретиків права, філософів права, фахівців з конституційного, адміністративного права і т.д., що значно підвищує достовірність отриманих результатів.

Робота характеризується системністю, послідовністю і логічністю викладу матеріалу, обґрунтованістю висновків і власних позицій, чіткістю формулювань. Зміст рукопису характеризується належним теоретичним і науково-методологічним рівнем вирішення поставлених дослідницьких завдань. Нормативно-правову основу дисертації становлять укладені з питань вищої освіти міжнародні багатосторонні та двосторонні, зокрема міжурядові й міжвідомчі, угоди і програми, а також резолютивні акти з питань вищої освіти, дослідження міжнародних організацій, рішення і висновки міжнародних судових, адміністративних інституцій, міжуніверситетські

договори, акти законодавства України, що імплементують зазначені міжнародні норми, а також практика їх реалізації освітніх відносин. Використання дисертантом значної наукової, нормативної й емпіричної бази сприяло глибокому, різнобічному висвітленню досліджуваної проблематики, формулюванню обґрунтованих висновків і пропозицій.

У розділі I «Феномен освіти та еволюція міжнародного права» здійснено аналіз процесів становлення міжнародно-правового відображення феномену вищої освіти з найдавніших часів до періоду формування сучасного міжнародного права в середині XX ст. К. Громовенко обґрунтовує еволюційний розвиток системи університетської освіти як унікального доробку європейської цивілізації. Доведено, що в часи античності міжнародні правові акти приділяли реалізації права на освіту та організації систем освіти опосередковану увагу, у Середньовіччі розвиток системи університетської освіти стало предметом нормативного забезпечення наднаціональних регуляторів (акти римських пап тощо); у часи Реформації сформувалося визнання в міжнародних актах ролі освіти як однієї з ключових гарантій реалізації релігійних прав.

Автором констатується, що зростання уваги до вищої освіти у двосторонніх міжнародних актах помітне у II пол. XIX ст., пов'язується з проникненням європейських стандартів у цій сфері в азійські держави (Китай і Японія). Водночас гарантії реалізації освітніх прав та збереження закладів освіти на територіях, які змінювали свій статус, є характерними для міждержавних угод XIX–XX ст., укладених за підсумками колоніальних війн, а також Першої світової війни, утворених нових державах Європи (с. 70).

Характеризуються новизною положення дисертації щодо «поступового розвитку договірного регулювання питань вищої освіти. Багатосторонні міжнародні угоди XIX та I пол. XX ст. загалом не забезпечили формування цілісних міжнародно-правових інститутів у сфері вищої освіти.... Водночас відображення аспектів вищої освіти в конвенціях з гуманітарного права та охорони інтелектуальної власності мали практичну значущість, але носили

фрагментарний, спеціалізований характер» (с. 91-92).

У розділі 2 «Універсальні міжнародно-правові стандарти вищої освіти» охарактеризовано міжнародні стандарти вищої освіти, відображені в універсальних міжнародно-правових угодах, зокрема щодо прав людини, функціонування міжнародних університетів, визнання освітніх кваліфікацій. Доведено, що формування ООН стало передумовою якісно нового рівня, а Статут ООН закріпив координаційні повноваження у сфері освіти за Генеральною асамблеєю та Економічною й Соціальною Радою ООН, ув'язав категорії освіти та прав людини, визначив особливі обов'язки держав щодо освіти на несамоверхніх територіях.

Погоджуємось, що стандарти регіональних та глобальної конвенцій визначають вищу освіту як публічне благо та публічну відповідальність, визнають за державою примат контролю у сфері вищої освіти, але водночас гарантують приватну вищу освіту та академічну автономію, констатують важливість освітньої мобільності на всіх рівнях. (с.174).

Розділ 3 «Європейські міжнародно-правові стандарти вищої освіти» присвячено специфіці регламентації вищої освіти під егідою Ради Європи, Організації з безпеки та співробітництва в Європі та Європейського Союзу. Констатовано, зокрема, що право ЄС відображає значущість вищої освіти як для прямого забезпечення свобод руху людей та послуг у Спільному ринку ЄС, так й у рамках загального посилення економічного, соціального та інвестиційного потенціалу Союзу. Основною перевагою підходу ЄС до формування та опрацювання таких стандартів стає можливість їх вкрай потужної фінансової підтримки з бюджету ЄС (с. 244-245).

У розділі 4 «Україна та міжнародно-правова регламентація вищої освіти» відображено специфіку двосторонніх міжурядових та міжвідомчих договорів України стосовно вищої освіти, особливості міжнародних програм щодо освіти за участю України. Так, автором визнається, що міжуніверситетські угоди наразі стали важливою складовою міжнародних механізмів співпраці у сфері вищої освіти та відповідно потужним фактором

становлення та розвитку сучасних міжнародних стандартів у цій сфері. (с. 304) та ін.

Нарешті, розділ 5 «Реалізація в Україні міжнародних стандартів вищої освіти» присвячено імплементації міжнародних стандартів вищої освіти в профільному законодавстві України, з урахуванням ситуації міждержавного конфлікту. Зокрема, у підр. 5.1. «України» К. Громовенко увагу приділив реалізації міжнародних стандартів вищої освіти у вітчизняних стратегічних і програмних актах, законах, урядових та відомчих актах з питань вищої освіти. Відзначено, що вітчизняне законодавство покладає відповідальність за дотримання прав людини на тимчасово окупованих територіях на державу-агресора, не визнає видані окупаційною владою «кваліфікаційні документи» про «вищу освіту» та передбачає механізми підтвердження отриманих кваліфікацій, пільгові можливості для отримання вищої освіти за рахунок державного бюджету (у т.ч. за участі центрів «Крим-Україна» та «Донбас-Україна»).

Дисертант завершує дослідження розгорнутими висновками, які відображають результати його дослідницької роботи, відповідають поставленим завданням і свідчать, що застосовані автором підходи дають змогу по-новому підійти до аналізу проблематики та практики міжнародно-правових стандартів у сфері вищої освіти.

Повнота викладу результатів досліджень в опублікованих працях. Основні результати дисертаційного дослідження викладено в авторській одноосібній монографії «Міжнародно-правові стандарти у сфері вищої освіти», у главах колективних монографій «State and law in the context of globalization: realities and prospects» та «New tasks and directions for the development of juridical science in XXI century», а також у 31 науковій статті, з яких 26 статей опубліковані у фахових виданнях України, ще 5 статей – у зарубіжних наукових виданнях, у 18 тезах доповідей на наукових конференціях. Опубліковані наукові праці та автореферат повною мірою

відображають результати проведеного дослідження. Зміст автореферату ідентичний основним положенням дисертації.

Дисертаційне дослідження виконане автором самостійно, пройшло попередню апробацію, його результати доповідалися та обговорювалися на засіданні кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства Міжнародного гуманітарного університету.

Цінністю дисертації, безперечно, є її науково-теоретичний рівень та практична спрямованість. **Практичне значення результатів даного дослідження** полягає у тому, що ключові результати, рекомендації та висновки дисертації, можуть бути використані у: – науково-дослідній роботі – як підґрунтя для наступного доктринального аналізу міжнародного правового регулювання відносин у сфері освіти; – правотворчості – при розробці та оцінці проєктів законів й підзаконних актів з питань вищої освіти України; – правозастосовній діяльності – результати дослідження можуть використовуватися органами виконавчої влади та адміністрацією закладів вищої освіти для забезпечення вірного врахування у власній діяльності міжнародних стандартів вищої освіти; – освітньому процесі – при розробці навчального й методичного забезпечення, викладання низки навчальних курсів: «Міжнародне право», «Міжнародне освітнє право», «Міжнародні стандарти прав людини», «Адміністративне право України» тощо.

З огляду на високий рівень здійсненого дисертантом дослідження, між тим у тексті дисертації викладені, як це притаманно теоретично насиченим і методологічно складним працям, **окремі дискусійні положення**, що потребують уточнень і роз'яснень, можуть слугувати підґрунтям для дискусії під час захисту дисертації.

По-перше, на стор. 3, 351-352 дисертації на підставі положень відповідних регіональних та глобальної визначено вищу освіту як публічне благо та публічну відповідальність, визнано за державою примат контролю у сфері вищої освіти, але вони водночас гарантують приватну вищу освіту та академічну автономію, вказують на важливість освітньої мобільності на всіх

рівнях. У зв'язку з цим цікаво почути детальніше яка позиція автора до основоположних категорій – вища освіта, право на вищу освіту, а також у чому полягає сутність даного публічного блага та публічної відповідальності? Чи можна погодитись, що організація вищої освіти, забезпечення здійснення права на вищу освіту не завжди передбачає виключно публічну відповідальність?

По-друге, запропоновано концептуальний підхід до визначення міжнародно-правових стандартів у сфері вищої освіти, що становлять систему міжнародно-правових принципів та норм, які визначають механізми забезпечення та захисту права на вищу освіту, містять вимоги до розбудови національних систем вищої освіти та до діяльності установ вищої освіти, встановлюють форми взаємодії міжнародних організацій та держав з питань освіти, забезпечують можливість міжнародної співпраці закладів вищої освіти (стор. 26-27, 351).

Виникає питання, насамперед, про які міжнародно-правові принципи йдеться? Іноді у тексті згадуються засади взаємності та недискримінації (стор 3, 174 та ін.), тому цікаво почути авторське обґрунтування про доцільність їх віднесення до системи міжнародно-правових принципів у даній сфері, а також яке значення для них мають основні принципи міжнародного права?

По-третє, розглядаючи джерела міжнародно-правових стандартів у сфері вищої освіти, дисертант згадує про «універсальні та регіональні міждержавні угоди з питань освіти, прав людини та протидії дискримінації, практику їх застосування міжнародними судовими та адміністративними органами, а також релевантні акти міжнародних організацій та їх уповноважених підрозділів. Такі стандарти реалізуються у двосторонніх міжурядових та міжвідомчих угодах з питань вищої освіти та у відповідних міжнародних програмних актах».

Чи не заперечує дисертант проти включення до джерел міжнародно-правових стандартів у сфері вищої освіти не лише міждержавних угод з питань освіти, прав людини та протидії дискримінації, а й інших

міжнародних договорів, включаючи укладених за участю міждержавних організацій та інших суб'єктів міжнародного права? Це стосується і згаданих у роботі конкордатів, укладених зі Святим Престолом на поч. XX ст., а також аналогічних угод у сучасний період.

По-четверте, серед положень новизни викладено тезу, що «право та практика роботи органів ЄС визначають ключовими напрямками впливу на розвиток вищої освіти підвищення мобільності вищої освіти, сприяння взаємному визнанню кваліфікацій, підтримку конкурентоспроможності європейських закладів вищої освіти, їх модернізації та інновації, посилення практичної спрямованості навчання, його соціальної привабливості й широти охоплення».

Видається доречним пояснити, що із запропонованого варте уваги для українських реалій, особливо в умовах удосконалення систем організації вищої освіти України, її подальшого реформування. Важливо почути авторське бачення перспектив у даній сфері.

У роботі також вказано, що відображені в актах ЄС заходи часто не відрізняються конкретикою та носять характер декларацій чи засобів програмного регулювання. Бажано було б навести відповідні приклади таких актів та запропонувати власні пропозиції з даного приводу.

По-п'яте, К. Громовенко вказує, що майже усі наявні міждержавні угоди України, присвячені вищій освіті, охоплюють питання академічних обмінів, умов навчання громадян іншої сторони, обміну інформацією у сфері управління вищою освітою та її діяльності, реалізації міжуніверситетської співпраці. Відзначено, що такі угоди можуть схвалюватися як з їх наступним затвердженням урядовою постановою чи законом України, так й без такого затвердження.

Навряд чи однозначно можна стверджувати, що відповідно до чинного законодавства України такі угоди можуть схвалюватися з їх наступним затвердженням законом України, так й без такого затвердження. Законами України у встановленому порядку ратифікуються міжнародні договори, а не

затверджуються. Яка позиція автора стосовно статусу міжуніверситетських угод, а також вартість уваги досвід міжгалузевих міжнародних договорів, угод про транскордонне співробітництво тощо для сфери вищої освіти.

По-шосте, попри приділення значної уваги європейським міжнародно-правовим стандартам у сфері вищої освіти, у роботі бажано було б звернутись і до іншого регіонального досвіду у даній сфері (зокрема, американського, азійського тощо).

На жаль, відсутні висновки до окремих розділів дисертації, а також потребує доповнення методологічна основа дослідження, зокрема, у частині включення низки інших важливих методів (прогностичного, статистичного, соціологічного, правової семіотики і т.д.), поряд з тими які фактично були використані при підготовці дисертації.

Наведені нами міркування та побажання не впливають на високу оцінку дисертації К. В. Громовенка, не знижують її наукової та практичної цінності. Висловлені побажання є дискусійними та суб'єктивними, спрямовані на привернення уваги дисертанта до ще не досліджених аспектів наукової проблеми.

Наукові положення, висновки та рекомендації дисертації мають достатнє теоретичне, методологічне та емпіричне обґрунтування. Це обумовлено проаналізованими здобувачем джерелами, а також апробацією результатів дослідження на науково-практичних конференціях.

Тема дисертації є актуальною, її структура є добре продуманою, а матеріал викладений логічно та послідовно. Отримані в роботі наукові результати в сукупності розв'язують важливу наукову проблему, що виявляється в теоретико-методологічному обґрунтуванні та практичному аналізі міжнародно-правових стандартів у сфері вищої освіти. Робота виконана на високому теоретико-методологічному рівні, є цілісною та завершеною.

Подана до захисту дисертаційна робота **Громовенка К. В.** «Міжнародно-правові стандарти у сфері вищої освіти» є самостійним і завершеним науковим дослідженням, яке містить раніше не захищені наукові положення, отримані автором нові науково обґрунтовані результати для науки міжнародного права. Дисертація та її автореферат оформлені згідно із встановленими вимогами, за своєю структурою та стилем викладу відповідають вимогам МОН України. Зміст роботи, завдання та висновки відповідають паспорту спеціальності 12.00.11 – міжнародне право і п. 9, 10, 12 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 р. (зі змінами і доповненнями).

На нашу думку, автор дисертаційного дослідження – **Громовенко Костянтин Вікторович** – заслуговує на присудження наукового ступеня, доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.11 – міжнародне право.

Офіційний опонент –

**Професор кафедри міжнародного права
та порівняльного правознавства
факультету міжнародних відносин
Національного авіаційного університету,
доктор юридичних наук, професор**

Н.В. КАМІНСЬКА

перший проректор

П. Бореук

Особистий підпис гр.

Самініської Н

З А С В І Д Ч У Ю

Начальник відділу кадрів
Національного авіаційного університету

01.12.20 Моденко